

VÁLASZ AZ APOSTOL-TANULMÁNYHOZ ÍRT HOZZÁSZÓLÁSRA

Kispéter András az Irodalomtörténet 1952. 3-4. számában hozzászólt Petőfi Apostoláról írt tanulmányomhoz. (Lásd. u. o.) Mivel néhány elvi kérdésben nem értek vele egyet, szükségesnek tartom a mű egyes problémáit ezek kapcsán ismét felvetni.

Szememre veti, hogy »a mű mély eszmei tartalmának meg nem értése« következtében több ízben »mentegezni vagyok kénytelen« Petőfit. Én úgy vélem, hogy éppen Kispéter András teszi ezt, de nem egyes részletek kapcsán, hanem az egész mű értékelésében. Miről van itt szó? Kispéter azt állítja, hogy én tújhangsúlyozom Petőfi szabadszállási kudarcát *Az apostol* keletkezésében. Ezzel szemben ő a szabadszállási események következményeit a műre teljesen egyoldalúan értelmezi és nem látja, hogy éppen ő mentegezi Petőfit azzal, hogy nem akarja elismerni a csalódottság jeleit *Az apostol*-ban. — Nem vitás, hogy Petőfi a szabadszállási tapasztalatokból leszűrte az egyedül helyes következtetést: a népet fel kell rázni, hogy saját érdekeiért harcoljon, ne hagyja magát az uraktól félrevezetni. Ebben a kérdésben teljesen egyetérték Kispéter Andrásal, és *Az apostol*-nak ezt a mondanivalóját tanulmányomban több ízben hangsúlyozom is. Így nem egészen értem, miért kéri mégis számomra, hiszen nyitott kapukat döngözt. E kérdéssel kapcsolatban olyan értelmezést tulajdonít egyes kitételeimnek, ami azokban egyáltalán nincs benne. Önkényesen, saját maga által kitalált határozószóval változtatja meg egyik megállapításom értelmét. Ezt írja egy helyen: »Tamás Anna leszűkíti Petőfi mondanivalóját arra, hogy megalkotta irodalmunkban a forradalmár alakját, aki »mer lázadni« és ezzel példát mutat, főként az utókornak.« Ez a *főként* szó az én fogalmazásomban nem szerepel, de önkényes beiktatása után elfelejti folytatni az idézetet, amely mindjárt megmutatja, mennyire nem áll helyt, ahogy ő az én szavaimat magyarázni igyekszik. Ezt írom, folytatva az általa idézett mondatot: »Az utókor itt: a szabadságát kivívni hivatott magyar nemzet, Petőfi nemzete.« Majd ezt követőleg fogalmazom meg nyomatékosan a Kispéter András által rajtam követelt fontos mondanivalót, azt, hogy: »*Az apostol* is a »vészharang« versek sorába tartozik«, Hamisan értelmezi és teljességgel félremagyarázza tanulmányom egy másik mondatát is, amely így hangzik: »Ha a nép nem hajlandó saját érdekében harcolni, akkor minden veszve van — uralkodik rajta (t. i. Petőfin, T. A.) a gondolat és szüli agyában azt a rémképet, hogy neki egyedül kell szembeállnia az elnyomó hatalommal.« Mit próbál ebbe Kispéter belemagyarázni? Nem mást, minthogy én összetéveszttem a *rémképet* a *célkitűzés*-sel. Mert mit ír ezután? »Petőfi valóban tisztában volt azzal, hogy ha a nép nem hajlandó saját érdekében harcolni, akkor veszve van minden, de ebből nem azt a következtetést vontam le, hogy neki egyedül kell szembeállnia az elnyomó hatalommal, hanem azt, hogy a népet fel kell rázni, hogy hajlandó legyen harcolni saját érdekében.« A nekem tulajdonított értelmezésben az rejlik, mintha én glorifikálnám Szilveszter magánosságát, elszigeteltségét és Petőfi számára is ezt tekinteném járható útnak, nem pedig a népforradalmat! Azt hiszem, nem kell bizonyítanom, hogy nem ez a véleményem, tanulmányomban is világosan kifejtettem, az utolsó néhány mondatomban össze is foglaltam a mű legfőbb tanulságát: »*Az apostol*-nak az a sora: »Mert csak akarni kell« világosan a jövőbe mutat. Saját kortársainak szól. 1848 március 15 megmutatta, hogy a forradalmi feltételek Magyarországon megvannak, de ha a nép ismét hagyja magát félrevezetni, akkor az elnyomatás olyan sötét korába zuhanhat vissza, amilyenben Szilveszter élt! Az utolsó szavak már Petőfi rendíthetetlen optimizmusát tanúsítják.«

Mi az, amit Kispéter András nem ért meg? Az, hogy Petőfi nem a valóságtól elszakadt hurrá-optimizmussal szemlélte az eseményeket, hanem nagyon is benne élt a valóságban és szabadszállási tapasztalatai — amelyek egy szikrányit sem ingatták meg a nép iránti hűségében és szeretetében — jogos aggodalommal töltötték el a forradalom ügyét illetően. Igaz, hogy nem mutatott csüggedtséget egy percig sem; bizonyítják ezt nyilatkozatai, levelei a választás után és bizonyítja *Az apostol* utolsó fejezete is. De *Az apostol* egész menetében fellelhető ez az aggodalom. Petőfinak számolnia kellett azzal, hogy nem lehet az évszázadok óta szándékosan tudatlanságban tartott magyar népet, amely, »gyenge mint az asszony és mint a gyermek« egyik napról a másikra az öntudatnak olyan fokára emelni, hogy az felvértezze minden félrevezetés, úri gaszág ellen. A szabadszállási események közvetlen hatása igenis felvehette számára az elszigetelt forradalmár rémképet — és nem ideálját — beleképzelhette magát újabb olyan helyzetbe, hogy a nép — urai nyomására — elfordul tőle és hitet tehetett amellett, hogy ő *mindenképpen* a népet szolgálja.

Számos helyen utaltam tanulmányomban arra, miben látom *Az apostol*-ban a szabadszállási kudarc ilyenirányú hatását. Nézeteimet fenntartom, csak még egy körülményt szeretnék rámutatni és magát Petőfit hívti állításaim tanújaul. Abban a levélben, amelyet 1848 augusztus 16-án ír Arany Jánosnak, tesz említést először *Az apostol*-ról és mindössze

a következő néhány száz, jelentőség nélküli szóval: »Én a minap fejeztem be egy hosszú költeményt (valami 3400 sornyi), melynek címe: »Az apostol«. Majd röviddel ezután így folytatja a levelet: »... a haza cudarul van; vagy jön egy mindent felforgató, de mindent megmentő forradalom, vagy elveszünk, de oly gyalázatosan, mint még nemzet nem veszett el. Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelmeim.« Hogyan függ össze *Az apostol*-ról írt oly százaz tudósítás a forradalom Petőfi által érzett közvetlen előestéjével? Miért nem tartja fontosnak, hogy valamit is említsen műve mondanivalójáról? Én ebben azt látom, hogy mikor ilyen közel érezte a forradalmat, már nem tartotta maga sem *elég* forradalmasítónak *Az apostol*-t, agitatív erejét éppen a júniusi események, csalódások visszatükrözése miatt nem látta elég közvetlennek. A mű aktualitása — elkészültekor bizonyos mértékig csökkent, jelentősége 48 ószére kissé elhalványodott. Ezt bizonyítja véleményem szerint az is, hogy műve megjelenését ekkor nem tartotta Petőfi sem fontosnak, nem közölte le egyik folyóiratban sem. Pozitív példára volt ekkor szükség. Nem azt akarta most bizonygatni a népnek, hogy milyen éretlen, hanem éppen, hogy bízik forradalmi erejében, tetterekészségében. Amit *Az apostol*-ból ebben az időben aktuálisnak tart — és ezt bizonyítják egyéb művei is — az az utolsó fejezete, amelyet nyilvánvalóan már ebben az új forradalmat váró hangulatban fűz hozzá Szilveszter történetéhez. A szolgásgót örökülhagyó ősök megátkozása, a győzelembe vetett hit: ezek a motívumok uralkodnak augusztusi, szeptemberi verseiben is. *Az apostol* nagyszerű forradalmi remekmű és sok vonatkozásában Petőfi egész költészetének ragyogó összegezése — mégis összhatásában — mivel nem *elég*g sugározza az optimizmust — Petőfi sem tarthatta leginkább mozgósító alkotásának.

Alapkonceptiómat tehát fenntartom, éppen ezért nem látom szükségesnek, hogy Kispéter András hozzászólásának minden ezzel kapcsolatos részletére válaszoljak. Néhány megjegyzést azonban még hozzá akarok fűzni cikkéhez. Több olyan fogalmazásával találkozunk, melyek azt mutatják, nincs tiszta képe, mit értünk mi forradalmáron. Egyhelyütt például azt a kifejezést használja Csernisevskij Rahmetovjával kapcsolatban, hogy az »pozitív forradalmár«. Létezik talán »negatív forradalmár« is? A marxizmus-leninizmus világosan meghatározza a fennálló elnyomó társadalommal szembenálló különböző kategóriáit. Lehet valaki reformista vagy lehet anarchista egyrésztől, és lehet forradalmár másrésztől. De ha valaki forradalmár, azon belül nincs ilyen — Kispéter által felfedezett — megkülönböztetés. A másik — ugyancsak a forradalmárral kapcsolatos — értelmezése is teljesen helytelen. Szerinte ugyanis Szilveszter nem »aktív forradalmár«, mert — mint írja — »egyetlen forradalmi tette sem sikerül«. Vagy, mint másutt említi: »mert a nép nem követi«. Szilveszter azonban ezeket a sikertelen tetteket *megkísérlti végrehajtani*, — ezt mindenki tudja, aki olvasta *Az apostol*-t. Hát nem cselekvő forradalmár az a Szilveszter, aki a faluban az urak és papok uralma ellen lázítja, jogaira tanítja a népet?! Nem aktív forradalmár az a Szilveszter, aki a zsarnokság ellen, a királyok és papok uralma ellen írt művét adja ki a titkos nyomdában, hogy a milliőkat felrázza? Aki művében hirdeti, hogy »minden ember ember egyaránt«? Nem aktív forradalmár az a Szilveszter, aki az elnyomó hatalom fejét, a királyt kísérli meg lelőni? Kispéter András szerint az elszigetelt forradalmár nem forradalmár? Az elbukott forradalmár nem forradalmár? Hát akkor mi? És mik voltak akkor a mi dicsőséges 1919-es forradalmunk hősei, ha csak a győztes forradalmárokat tekintenénk aktív forradalmároknak? Ságvári Endre, Nikosz Beloianisz nem voltak aktív forradalmárok? Ide jutnánk, ha elfogadnánk Kispéter, Szilveszterről alkotott véleményét.

Még egy ponton szeretnék Kispéter–András hozzászólásával vitába szállni, olyan kitévelével kapcsolatban, amelyben ugyancsak nemlétező tartalmat tulajdonít értékelésnek. Ezt írja: »Tamás Anna abban hibáztatja Petőfit, hogy nem Rahmetov-féle pozitív forradalmárt (erről az általa alkotott fogalomról már szoltam, T. A.) mutatott be.« Hát erről az én tanulmányomban azó sincs! Mert milyen célból vetem össze Szilvesztert Rahmetovval? Hogy kifejtsem, *Az apostol* eszmei tartalma — az elszigetelt hős ábrázolása, Petőfi családása folytán — miért éppen ilyen művészi formában jut kifejezésre, miért nyomulnak éppen itt fokozottabban előtérbe a lírai elemek, és ennek kapcsán megmutassam, hogy Rahmetov, akinek kapcsolatai vannak az emberekkel, sokkal inkább hús-vér alak. A keletkezés körülményeiben, műfajban, témában lévő különbségekre magam is rámutattam, amit Kispéter úgy látszik nem vett észre. Kispéter András vádjára, hogy én Petőfitől helytelenül többet követelek, az általa megfogalmazott »pozitív forradalmárt« követelem, csak azt válaszolhatom: ő követel többet, mint ami benne van a műben, akkor, amikor azt kívánja, hogy a szabadszállási kudarc még átmenetileg se legyen lehangoló hatással költőnkre. Mert Szilveszter elszigetelt ábrázolásában ez a csalódottság fejeződik ki.

Igaza van Kispéter Andrásnak abban, hogy műfajilag nem foglalkoztam kielégítően *Az apostol*-lal. Magam is hibának tartom, hogy amikor a lírai részek előtérbe nyomulását megállapítottam, nem mélyedtem el ezeknek a gyönyörű lírai részeknek az elemzésében. Hasonló.

képpen egyetérttek a bírálóval abban, hogy foglalkoznom kellett volna a mű romantikájával. Sajnos, ezt Kispéter András is csak megállapítja, de *Az apostol* romantikájával ő sem foglalkozik. Természetesen a mulasztás ezért elsősorban nem a bírálót, hanem engem terhel és nem ment fel az sem, hogy tanulmányomat nem mostanában, — amikor a romantika irodalmi életünknek sokat vitatott problémájává vált — hanem még 1951-ben írtam. Nem mentesít ez elsősorban azért, mert az egész művet annyira áthatja a romantika, hogy mindenképpen kellett volna beszélni róla.

Petőffire is érvényes, amit Gorkij Balzacról, Turgenyevről, Tolsztojról és még más nagy orosz írókról elmond, vagyis, hogy nagy művészekben mindig mintegy egyesül a »realizmus és romanticizmus.« (Gorkij: *Hogyan tanultam írni.* — Irodalmi tanulmányok, 180. l.) »Az aktív romanticizmus... erősíteni igyekszik az ember életakarátát, lázadást szít benne a valóság és annak minden nyúge ellen« — írja Gorkij ugyanott. — Az apostol maga, Szilveszter, legjobb példája annak a romantikus hősnak, akin keresztül költője »lázaadást szít a valóság és annak minden nyúge ellen«. Szilveszter alakjának romantikus felnagyítása és a másik oldalon ellenfeleinek ugyancsak romantikusan eltúlzott figurái szorosan összefüggenek a valóság hí bemutatásával. Szilveszter mély humanizmusa, a nép iránti végtelen szeretete és önfeláldozása — magában tiltakozás a zsarnokság, az önzés ellen. Szilveszternek ezek a tulajdonságai — felnagyított formájukban — ékesen bizonyítják, hogy Petőfi mennyire nem volt hétköznapi ember. Mindezek a tulajdonságok ilyen nagy mértékben voltak meg benne az életben; romantikus hőssé növelte őt is a 40-es évek forradalmasodó levegője. Őt, aki »tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott«. — De térjünk vissza *Az apostol*-hoz. A haladó romantika tehát itt is a valóság kifejezőeszközeként jelentkezik. Szilveszter gyermekkorának ismerősei: a jószívű, akasztófára kerülő tolvaj, a gonosz vén banya, a szegény kisfiút válogatott kínzásokkal gyöttrő, megalázó, »gaz kölyök« gazdag úrfi mind romantikusan felnagyított figurák. Romantikusan felnagyított formában mutatja tehát be a költő a gyermek Szilveszter szenvedéseit és ebben a felnagyításban mélyen benne rejlik az igazság, a leleplezés. A padlás-szoba nyomorát is romantikus túlzással ábrázolja a költő, a sötét színekkel festett nyomor a megalkuvásra élete feláldozása árán sem hajlandó forradalmár sorsát fejze ki, híven a valósághoz. A Szilveszter alakját körülvevő romantika pátoza dicsfényvel övezi a zsarnoksággal szembenálló hős forradalmárt, és egyben súlyosan megbélyegzi azt a társadalmat, amely az ilyen hősoket pusztulásra ítéli!